

LEVENSWERK OF PROEVE VAN BEKWAAMHEID?

Promotieculturen bij Rechtsgeleerdheid en de Sociale Wetenschappen

Marijke Malsch*

Promotietrajecten duren vaak lang. Er is soms ontevredenheid over de begeleiding van promovendi. Dit artikel maakt een vergelijking tussen de promotieculturen bij faculteiten Rechtsgeleerdheid en faculteiten Sociale Wetenschappen. De uitkomsten van een aantal interviews hierover worden weergegeven. Speciale aandacht wordt geschonken aan de omvang van de proefschriften, de begeleiding van promovendi en het promoveren op artikelen. Geconcludeerd wordt dat de faculteiten naar elkaar toe groeien. Binnen de Sociale Wetenschappen lijkt de promotiecultuur verder ontwikkeld te zijn dan bij Rechtsgeleerdheid.

Inleiding

Toen ik aan mijn proefschrift begon bij de psychologische faculteit van de Universiteit Leiden, zei mijn promotor, Willem Albert Wagenaar, dat ik niet mijn levenswerk mocht gaan schrijven; dat moest ik maar later in mijn werkzame leven doen. Mijn proefschrift moest een 'proeve van bekwaamheid' zijn en zou niet veel langer mogen worden dan zo'n 100 à 150 pagina's. Bovendien moest het binnen een paar jaar af zijn.

Dat is gelukt, maar ik had dan ook de wind mee. Er lag al een goed uitgewerkt plan voor mijn promotieonderzoek, op een onderwerp dat mij erg aansprak: hoe advocaten de uitkomst van hun zaken voorspellen. Ik kon voor mijn onderzoek ook de praktijk in, zittingen bij rechtbanken en hoven bijwonen, advocaten en anderen interviewen. Bovendien hoefde ik vrijwel geen onderwijs te geven en kon ik dus al mijn tijd aan mijn onderzoek besteden.

Ook de fysieke situatie op de faculteit werkte mee: ik had mijn werkkamer tegenover die van mijn promotor. Dat maakte het makkelijk om bij hem binnen te lopen en een afspraak met hem te maken, bijvoorbeeld om een hoofdstuk door te spreken. Andere collega's waren eveneens erg behulpzaam. Het onderwerp was gemengd juridisch en sociaalwetenschappelijk. De rechtenfaculteit was niet ver weg, zodat ik daar

makkelijk mijn tweede promotor, Hans Franken, kon benaderen. Ik heb dus kennis kunnen nemen van de promotieculturen in zowel een rechtenfaculteit als bij de sociale wetenschappen. Tijdens mijn werk bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) en de Open Universiteit heb ik mijn kennis en inzicht in promotieculturen verder kunnen verdiepen.

Dit artikel gaat over de problemen waar vooral juridische promovendi mee te maken krijgen en over de mogelijke oplossingen daarvoor

Niet iedere promovendus werkt in zulke ideale omstandigheden als ik toen. Promotoren zijn soms erg druk, er ligt bij promoties in de Rechtsgeleerdheid niet altijd een uitgewerkt plan voorafgaand aan het promotieonderzoek, soms is het moeilijk om aan je data of aan proefpersonen te komen, instanties zoals bijvoorbeeld de politie of het Openbaar Ministerie werken lang niet altijd mee en van vooral juridische promovendi wordt veelal verwacht dat ze een behoorlijke hoeveelheid onderwijs geven. Maar er lijken

* Prof. mr. dr. M. Malsch is hoogleraar Empirical Legal Studies aan de Open Universiteit en senior onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

1 Dit artikel vormt een bewerkte versie van mijn *keynote speech* tijdens de Conference Healthy PhD Practices op 16 maart 2022 aan de Erasmus School of Law.

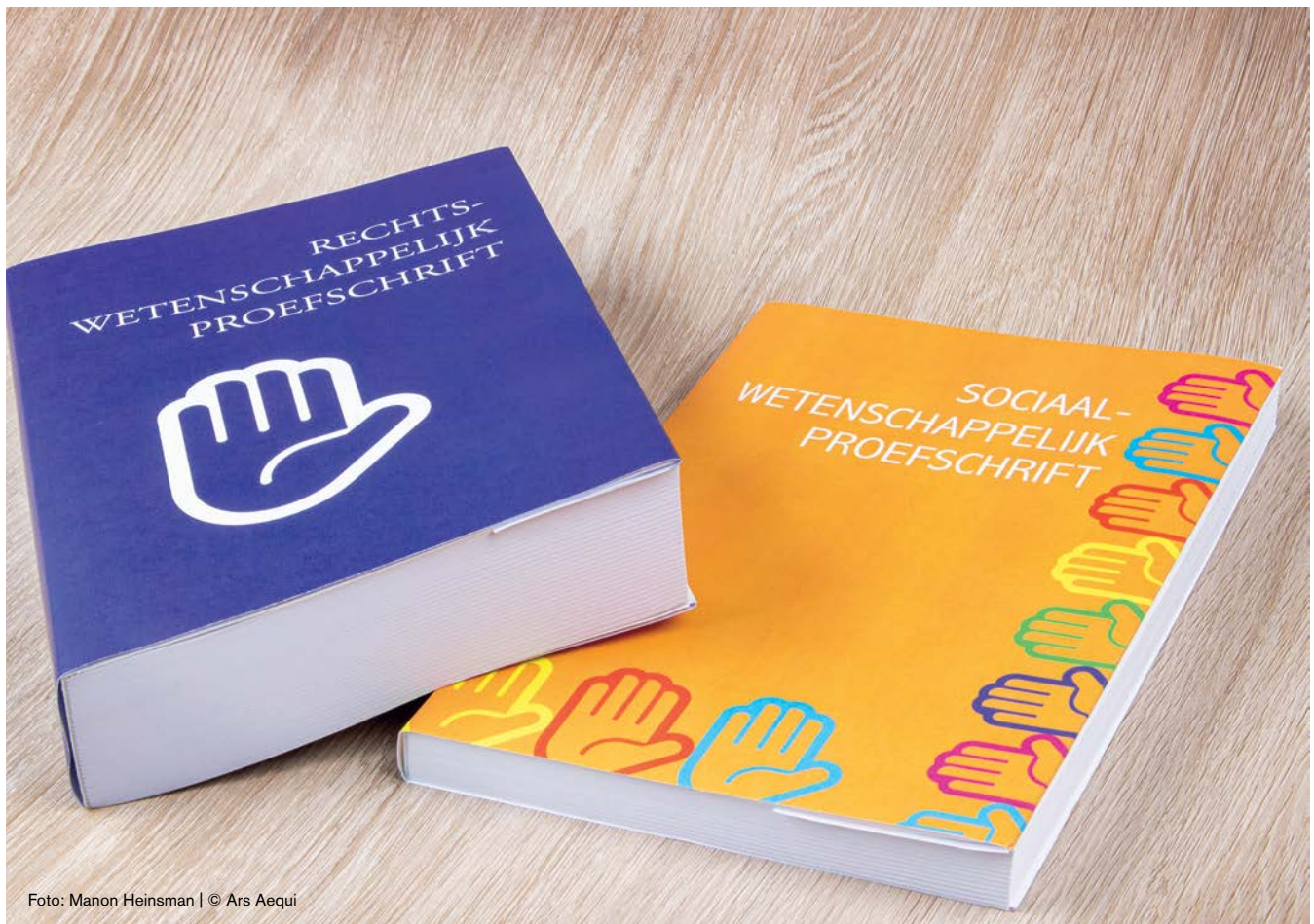

Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

2 Te weten: Peter van Koppen, emeritus hoogleraar Recht en Psychologie, Vrije Universiteit Amsterdam en Maastricht University; Göran Sluiter, hoogleraar Internationaal Strafrecht, Universiteit van Amsterdam en hoogleraar Strafrecht, Open Universiteit; Christianne de Poot, bijzonder hoogleraar Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam; Jac Rinkes, hoogleraar Europees en Vergelijkend Verzekeringsrecht, Universiteit van Amsterdam en hoogleraar privaatrecht, Open Universiteit; Henk Elffers, emeritus hoogleraar Empirische bestudering van de strafrechtpleging, Vrije Universiteit Amsterdam, gast-onderzoeker NSCR; Elanie Rodermond, universitair docent Criminologie, Vrije Universiteit Amsterdam en onderzoeker Nederlands Studiedecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR).

3 Zie C.J.J.M. Stolker, 'Ja, geléerd zijn jullie wel! Over de status van de rechtswetenschap', *NJB* 2003, afl. 15, p. 766-778, en vele publicaties naar aanleiding van dit artikel.

ook veranderingen aan de gang; de promotieculturen van de Rechtsgeleerdheid en de Sociale Wetenschappen naderen elkaar enigszins. Er is tegenwoordig bovendien meer belangstelling voor de obstakels waar promovendi soms tegenaan lopen.

Dit artikel gaat over de problemen waar vooral juridische promovendi mee te maken krijgen en over de mogelijke oplossingen daarvoor.¹

Interviews

Om mij verder te verdiepen in de promotieculturen in de disciplines Rechtsgeleerdheid en de Sociale Wetenschappen (i.c. criminologie en rechtspsychologie), heb ik vijf hoogleraren en een gepromoveerde criminoloog geïnterviewd.² Van de geïnterviewde hoogleraren hadden twee een juridische achtergrond en drie een sociaalwetenschappelijke. Vanwege de vigerende coronabeperkingen zijn vijf van de zes interviews via Microsoft Teams afgenomen en één interview face-to-face. De interviews duurden tussen een halfuur en een uur en richtten zich op de volgende onderwerpen: 1) promotieculturen, 2) duur van het onderzoek en omvang van het proefschrift, 3) promoveren op artikelen, en 4) de begeleiding van promovendi.

Hieronder worden de interviews per onderwerp samengevat, waarbij soms ook wordt verwezen naar M. Bokhorst & P. Westerman (red.) *Promoveren als bijbaan; ervaringen van buitenpromovendi*, Zutphen: Uitgeverij Paris 2021. De interviews worden zodanig weergegeven dat de uitspraken niet naar de geïnterviewden kunnen worden herleid.

Vanzelfsprekend is het aantal geïnterviewden klein en daarom niet representatief voor alle hoogleraren in de benaderde faculteiten en voor alle gepromoveerden. Wel hebben de geïnterviewde hoogleraren allen veel ervaring in het opzetten en begeleiden van promoties, zowel aan hun eigen faculteit als aan andere faculteiten. Bovendien blijken zij het over veel van de besproken onderwerpen eens te zijn. De uitspraken van de geïnterviewde gepromoveerde criminoloog komen grotendeels overeen met die van de hoogleraren. Dat versterkt het beeld dat uit de interviews oprijst.

Promotieculturen

De promotiecultuur bij de faculteiten Rechtsgeleerdheid in Nederland is nog niet zo ver doorontwikkeld als die bij de Sociale Wetenschappen, zo stellen enkele geïnterviewden. Maar er vallen wel veranderingen waar te nemen. De promotiecultuur bij faculteiten Rechtsgeleerdheid ontwikkelt zich mede onder invloed van de discussies van de laatste jaren over – vooral – de onderzoeksmethoden die in de Rechtswetenschappen worden gehanteerd.³ Er lijkt een bewustzijn te groeien dat een grotere aandacht voor methoden ook bij juridische onderzoekers noodzakelijk is. Die aandacht beïnvloedt ook de eisen die aan promovendi worden gesteld, en daarmee groeien de juridische en sociaalwetenschappelijke promotieculturen enigszins naar elkaar toe.

Wat houden deze verschillende culturen, of tradities, nu precies in? Bij Rechtsgeleerdheid wordt het proefschrift nog vaak als levenswerk beschouwd en bij de Sociale Wetenschappen veel minder. Juridi-

sche promovendi werken vaak alleen, op zichzelf; het woord 'ivoren toren' is in dit verband een paar keer gevallen tijdens de interviews. Zij worden nog relatief vaak door één promotor begeleid, al signaleren de geïnterviewden wel dat dit aan het veranderen is. Meestal schrijven zij (dikke) monografieën. Sociaalwetenschappelijke promoties vinden wat meer in teamverband plaats: de promovendus wordt ook bij ander onderzoek, bijvoorbeeld in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), betrokken, er zijn verschillende promovendi op vergelijkbare onderwerpen bezig en ook de begeleiding van promovendi vindt plaats in teamverband. Generaliseren is natuurlijk niet goed mogelijk op basis van het beperkte aantal geïnterviewden, maar begeleiding in teamverband werd over het algemeen hoger gewaardeerd, en de personen met wie is gesproken hadden de indruk dat een dergelijke vorm van begeleiding tot een groter succes leidt bij het promoveren. Dat zou komen omdat een promovendus dan beter ingebed is in de faculteit.

Er lijkt een bewustzijn te groeien dat een grotere aandacht voor methoden ook bij juridische onderzoekers noodzakelijk is

Sociaalwetenschappelijke promovendi beginnen wat vaker met een uitgewerkt voorstel, mede in verband met een mogelijke subsidie die voor een promotievoorstel is aangevraagd, terwijl juridische promovendi eerder met een idee of een concept van start gaan. Een concreet plan van aanpak zou bij juridische promotietrajecten vaak ontbreken. Volgens de geïnterviewden leidt dit ertoe dat rechtenpromovendi eerst een tijd gaan zwemmen voordat ze hun focus hebben gevonden.

Ten slotte zou er bij hoogleraren Rechtsgelerdheid een voorkeur bestaan voor lange dissertaties en voor proefschriften die zich op een puur juridisch onderwerp richten, aldus sommige geïnterviewden. Multidisciplinaire proefschriften zouden binnen rechtenfaculteiten minder worden gewaardeerd. Op dit punt is echter een verandering te zien: door een grotere internationale oriëntatie en gerichtheid op andere disciplines binnen de rechtenfaculteiten neemt het aanzien van puur juridische, omvangrijke proefschriften enigszins af. De geïnterviewde die dit naar voren brengt, vindt dat een goede zaak.

Duur van het onderzoek en omvang van het proefschrift

Juridische proefschriften zijn meestal een stuk langer dan sociaalwetenschappelijke; vaak gaat het om proefschriften van zo'n 500 à 600 pagina's, terwijl sociaalwetenschappelijke proefschriften veelal tussen de 100 en 250 pagina's bevatten. In 2017 was de duur van een promotietraject bij de faculteiten Rechtsgelerdheid gemiddeld 64 maanden (dat is 5 jaar en 4 maanden) en dat was bij de andere disciplines korter.⁴ In een kortgeleden verschenen rapport over de doorlooptijden (de duur van de promotietrajecten) staat echter dat die juist niet sterk van elkaar zouden verschillen in vergelijking met enkele andere

disciplines.⁵ Er vallen dus op dit moment geen harde conclusies te trekken over verschillen in de lengte van de promotietrajecten bij de diverse faculteiten.

De (ruime) omvang van de juridische proefschriften en de soms lange duur van de trajecten hangen samen met de factoren die hierboven zijn genoemd: een voorkeur (bij promotoren) voor lange proefschriften, een niet sterk uitgewerkt projectvoorstel waardoor de promovendus eerst een tijd gaat 'zwemmen', maar vooral ook het idee dat de promovendus een levenswerk moet gaan schrijven. Al deze factoren duwen de promovendus richting het produceren van veel tekst en het laten uitdijen van zijn beschouwingen. Bovendien zijn rechtenpromovendi vaak geneigd om volledig te willen zijn, zo signaleren enkele geïnterviewden. Zij willen alle jurisprudentie en alle literatuur volledig en uitvoerig weergeven.

De uitspraak van een hoogleraar met een sociaalwetenschappelijke achtergrond dat deze het lezen van juridische proefschriften probeert te vermijden vanwege hun lengte, spreekt wat dat betreft boekdelen. Een andere geïnterviewde merkt op dat juridische promovendi (en hun promotoren wellicht ook) denken dat als er meer geschreven wordt, het proefschrift ook waardevoller wordt. De werkelijkheid zou echter anders zijn: juist meer *to the point* proefschriften hebben nut, aldus deze geïnterviewde. Een kort proefschrift zou toegankelijker zijn en sneller worden gelezen.

Bijna alle geïnterviewden maakten kritische opmerkingen over de juridische promotiecultuur. Niet elk proefschrift hoeft de top te zijn; er zou meer realisme moeten komen. Daarnaast zou een proefschrift méér moeten zijn dan de zoveelste uitgebreide beschrijving van wat de Hoge Raad heeft beslist. De wetenschap zou andere eisen stellen aan een proefschrift dan slechts het opsommen van reeds bekende feiten. Bovendien hebben veel juridische promovendi daarbovenop nog een zware onderwijsbelasting, die eveneens vertragend werkt. De geïnterviewden vinden dit alles geen goede zaak. Het leidt tot onnodig geworstel.

Promoveren op artikelen

Sociaalwetenschappelijke promovendi (in de rechtspsychologie en de criminologie) schrijven hun proefschrift veelal aan de hand van een aantal experimenten, zo melden enkele hoogleraren. Dat maakt het proefschrift veel overzichtelijker en behapbaarder. Vaak gaat dit samen met het promoveren op artikelen. Het in stukken breken van een traject zou de slagingskans groter maken.

Bij een proefschrift dat uit artikelen bestaat, schrijft de promovendus verschillende artikelen die over deelonderwerpen binnen het proefschrift gaan. Die artikelen worden in het proefschrift samengevoegd en voorzien van een inleiding en een conclusiehoofdstuk.

Er worden verschillende voordelen genoemd van het promoveren op artikelen: het promotietraject wordt overzichtelijker, de redacties van de tijdschriften waar de artikelen worden aangeboden, doen al een belangrijk deel van het review-werk, en het is duidelijker waar de promovendus zich in het gehele traject bevindt. Er kleven echter ook belangrijke nadelen aan het promoveren op artikelen: het proefschrift krijgt misschien een los-zandkarakter, elk artikel heeft een vergelijkbare inleiding en behandelt

4 *Samen sterker: beeld van het SSH-domein*, KUOZ/VSNU-tabel promotieduur (zie Sectorplan Rechtsgelerdheid, p. 59), <https://documents.nl/document/samen-sterker-beeld-van-het-ssh-samen-sterker-5-totaal-aantal-fte-personeel.html>.

5 I. Giesen, W. Kolkman & G. Vervaeke, *Doorlooptijden promotietrajecten: leren van ervaringen elders*, mei 2022, p. 9. Door de verschillende manieren van tellen bij verschillende faculteiten en universiteiten (er deden drie universiteiten mee), kunnen naar mijn mening geen heel stellige vergelijkende conclusies hieruit worden getrokken.

nogmaals de literatuur, waardoor er overlap komt, en er zou volgens sommige geïnterviewden minder diepgang zitten in de losse artikelen. Een monografie is prettiger om te lezen; alles hangt, als het goed is, met elkaar samen in een boek en dat zou minder het geval zijn bij proefschriften die uit losse artikelen bestaan.

Voor een boek heb je wel vanaf de aanvang een goed overzicht nodig. Het is een 'kunst' om een samenhangend boek te schrijven; het vereist het kunnen vasthouden van een spanningsboog. Niet alle juristen zouden dat even goed kunnen, zo zeggen enkele geïnterviewden; zij komen dan uit op het schrijven van een soort 'handboek' waarin alles staat wat te melden valt over een bepaald onderwerp.⁶ De vraag kan worden gesteld wat het nut daarvan is voor de wetenschap, zo zegt een geïnterviewde. Wetenschap zou meer moeten zijn dan een opsomming van bestaande kennis en feiten.

Begeleiding van promovendi

Zoals hierboven is aangegeven, hebben juridische promovendi relatief vaker één enkele promotor, terwijl het werken in teams bij de begeleiding gebruikelijker is bij de Sociale Wetenschappen. Een geïnterviewde merkt op dat vroeger de begeleiding van juridische promovendi soms 'non-existent' was. De hoogleraar noemt het voorbeeld van een promovendus die na afronding van het proefschrift een A4'tje van de promotor kreeg met een aantal typefouten; dat was het dan. Dat is tegenwoordig gelukkig ondenkbaar. Er ontstaat langzamerhand een cultuur van promoveren binnen de juridische faculteiten: er worden meer eisen gesteld aan de begeleiding van promovendi en er is nu meer discussie over hoe het hele traject zou moeten worden ingericht. Het hebben van meerdere promotoren en begeleiders wordt in dat verband toegejuicht door alle geïnterviewden. Mits ze zich onderling beraden, voegt één van hen hieraan toe. Aanbevolen wordt om niet alleen *binnen* de faculteiten goed samen te werken, ook wordt gesuggereerd dat rechtenfaculteiten van verschillende universiteiten meer samenwerken bij het begeleiden van promovendi.

Twee geïnterviewde hoogleraren geven aan wekelijks contact te hebben met al hun promovendi. Er zou altijd een begeleider laagdrempelig bereikbaar moeten zijn, vinden zij; promovendi moeten weten dat het geen zwaktebod is om met vragen en aarzelingen bij een begeleider binnen te lopen. Maar daarnaast blijft veel afhangen van de zelfdiscipline en het doorzettingsvermogen van de promovendus: zelfs de briljantste studenten ronden een proefschrift soms niet af.

Het boek *Promoveren als bijbaan*, dat ervaringen van buitenpromovendi bespreekt, laat zien dat de band met de promotor cruciaal is. De persoon van de promotor is erg belangrijk voor het promotietraject. Maar je moet als buitenpromovendus wel je promotor 'managen', zo stellen verschillende gepromoveerden in dit boek; je moet zorgen dat je wel (goed, regelmatig) wordt begeleid. Voor een buitenpromovendus is regelmatig contact met promotoren/begeleiders minder vanzelfsprekend dan voor promovendi die bij de universiteit zelf werken. Buitenpromovendi moeten de eigen feedback organiseren en dat is dan ook een onderwerp dat regelmatig terugkeert in de verhalen in dit boek.

Maar ook interne promovendi kunnen te maken krijgen met moeilijk bereikbare promotoren/begeleiders. Het kunnen en moeten 'managen' van de eigen begeleiders/promotoren vormt derhalve een punt van aandacht voor toekomstige promotietrajecten. Promovendi zouden assertief genoeg moeten zijn om dat te doen en promotoren/begeleiders zouden hiervoor open moeten staan en voldoende tijd moeten vrijmaken voor de begeleiding.

Als promovendi weten dat van hen geen proefschrift van 600 pagina's wordt verwacht en dat zij niet alle jurisprudentie en alle literatuur hoeven te bespreken, en als zij bij aanvang een goed uitgewerkt plan krijgen, kan dat veel onnodige druk en stress wegnemen

Conclusies

Het schrijven van een proefschrift is een traject dat vele gepromoveerden – achteraf – niet hadden willen missen. Het is een verrijking van het eigen leven en men leert er veel van. Een doctorstitel geeft bovendien toegang tot nieuwe functies en posities.

Maar de weg naar de uiteindelijke verdediging is soms lang en vol met obstakels. In dit artikel is een aantal van deze obstakels besproken. De Sociale Wetenschappen lijken deze obstakels vooralsnog beter te 'tackelen' dan faculteiten Rechtsgeleerdheid. Wellicht komt dat omdat zij al een langere traditie hebben dan de faculteiten Rechtsgeleerdheid met, vooral, het aanvragen van promotiesubsidies en het formuleren van kernachtige onderzoeksvragen. Er kan dus geleerd worden van elkaar. Dan gaat het er bijvoorbeeld om geen onterechte verwachtingen van het promotietraject te creëren bij toekomstige rechtenpromovendi: het proefschrift hoeft geen levenswerk te zijn; het is slechts een proeve van bekwaamheid. Ook is het van groot belang de duur van de trajecten in te korten en uitval terug te brengen door teamwerk in de begeleiding en door begeleiders goed bereikbaar te houden.

Als promovendi weten dat van hen geen proefschrift van 600 pagina's wordt verwacht en dat zij niet alle jurisprudentie en alle literatuur hoeven te bespreken (terwijl anderen dat over hetzelfde onderwerp wellicht ook al hebben gedaan), en als zij bij aanvang een goed uitgewerkt plan krijgen, kan dat veel onnodige druk en stress wegnemen. Rechtsgeleerdheid is niet een totaal andere discipline dan de Sociale Wetenschappen, waarvoor andere normen zouden moeten gelden. Het schrijven van lange proefschriften die vaak ook nog een grote overlap hebben met eerdere proefschriften, dient de wetenschap weinig, zo is door enkele geïnterviewden opgemerkt. Het valt dus aan te raden dat de faculteiten Rechtsgeleerdheid de omslag naar een dergelijke werkwijze gaan maken: het kan kortere looptijden, prettiger leesbare proefschriften en meer en tevredener promovendi bevorderen.

⁶ Vanzelfsprekend kan een goed handboek van groot belang zijn voor de rechtspraktijk als naslagwerk.